

Tellér Gyula: Rendszer-e a rendszerváltás rendszere?

/Vitaindító tézisek a 2009. március 25-i konferenciához/

1./ Az 1990-es, majd az 1994-es országgyűlési választások előkészületeit és lefolyását, illetve a rendszerváltás társadalmának működését figyelve tűnt fel nekem, hogy a rendszerváltás során egy viszonylag állandó, különböző gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális elemekből álló, dinamikus és ritmikus mozgó szerkezet jött létre, mely a demokratikus váltógazdaság ismert ritmikus mozgását meghaladó, azoktól eltérő sajátosságokat is mutat, s amelyet egy írásomban akkor (A rendszerváltás rendszere I-II. Magyar Nemzet, 1994. május 26. és június 2.) és egy másikban tíz évvel később (A rendszerváltás rendszere tíz év után; Heti Válasz, 2004. december 23.) 'a rendszerváltás rendszere' névvel neveztem meg. A rendszer elemei és alapvető kapcsolataik azóta meglehetősen ismeretessé váltak - tulajdonképpen mindig is maguktól értetődőek voltak -, teljes rendszerszerű egybefüggésük és együttthatásuk azonban kevésbé az. Az alábbiakban megkísérlem a rendszert mint olyat röviden bemutatni. A tudott dolgok ismétléséért elnézést kérek.

A jelenség

2./ A rendszerváltás során két nagy politikai erő került szembe egymással és küzdött /küzd/ a központosított társadalmi erőforrások feletti uralomért. Az egyik a szocializmus uralmi struktúráit és hatalmi pozícióit az új társadalomban is fenntartani és megtartani igyekvő későkádári uralkodó osztály, a másik a rendszerváltást ha nem is kikényszerítő, de legalább lejátszó, polgári aspirációinak politikai teret nyitni kívánó erőcsoport. A két nagy erő egyben a szocializmus utáni társadalomfejlődés két alapvető irányát képviselte és képviseli. A későkádári uralkodó osztály a nagytulajdonosi elitből és az ezek alkalmazottjaként, munkásaként vagy lumpenként szerveződő egyéb osztályokból álló kétpólusú társadalmat, a bonyolult szerkezetű polgári erőcsoport pedig a későkádári félpolgárság bázisán újjáélesztett, nagytulajdonosokból, erős kispolgári-polgári /tehát ugyancsak tulajdonos/középrétegekből és munkásokból álló hárompólusú, valóságos polgári társadalmat. A későkádári uralkodó csoport a volt állami és szövetkezeti tulajdon megszerzése révén, a sajtó és az eszmetermelés műhelyeinek birtoklása révén és a globális struktúrákhoz való kapcsolódás révén kívánja hatalmát megörökíteni. A polgári csoport a gazdasági és társadalmi közép megerősítésével, a polgári társadalmi és politikai bázis létrehozásával s a gazdaság fellendítésével kívánja az ország és a saját hosszútávú hatalmi stabilizálódását elérni. A két törekvés egymással összeegyeztethetetlen, képviselőik között az erőforrások birtoklásáért és a jövő meghatározásáért mindmáig élet-halálharc dúl. Annál is inkább, mert a kormányhatalom birtokában mindkét erő a másik személyi-szervezeti-anyagi-társadalmi bázisának felszámolására is törekszik. Vesztes oldalra kerülni végzetes lehet. Ebben a küzdelemben tehát voltaképpen magának a rendszerváltásnak az erői csapnak össze, ez a küzdelem maga a hosszan elnyúló, egyelőre beláthatatlan kimenetelű rendszerváltás.

3./ A '80-as évek végén, a '90-es évek elején a tervgazdasági integrációból /pontosabban: a szimulált piac keretei közül/ a valóságos piaci - azaz egy másfajta hatalmi - integrációba átkerülő gazdaság teljesítménye erősen lehanyatlott. Az erősen hanyatló gazdasági teljesítmény nem volt elég /ma sem az/, hogy egyszerre fedezze az ugyancsak a

szocializmusból örökölt hatalmas államadósság adósságszolgálati kiadásait, az önkormányzatok létrehozásával és az egész igazgatásszervezet bővülésével megnövekedett államigazgatási és önkormányzati kiadásokat, biztosítsa az elhasználandó közösségi infrastruktúra működtetését és pótlását, fedezze a társadalmi átrendeződéssel megugrott közvetett és közvetlen szociális kiadásokat /az iskolafenntartástól a lakástámogatásig, a nyugdíjaktól a családtámogatásig/ s végül biztosítsa a hanyatló gazdaság újraindításához szükséges forrásokat. A hanyatló gazdasági teljesítmény minderre már csak azért sem volt elég /ma sem az/, mert a régi integrációs intézmények széthullásával hatalmas korrupciós mechanizmusok léptek működésbe /adósság-, adós- és bankkonszolidáció, nyerészkedési célú árfolyam-játékok, olajügyek, privatizációs csalások stb./, melyek az állami ellenőrzés alól és a központosítás elől hatalmas - egyes becslések szerint olykor az éves bruttó nemzeti termék egyharmadára-felére is rúgó - összegeket vontak ki és rejtettek el.

4./ A rendszerváltás új gazdaság- és társadalomintegrációjába a bonyolultan tagolt későszocialista társadalom igen sok csoportja-rétege tudáshiányánál, személyes adottságainál vagy más okoknál fogva nem tudott beilleszkedni. A beilleszkedni nem tudókból a '90-es évek elejére-közepére hatalmas, a gazdaságintegrációból részben vagy teljesen kiszorult tömeg jött létre. A foglalkoztatottak száma az 1985-86-os öt és félmillióról három és félmillióra zsugorodott. A mintegy kétmilliószoros kiszoruló csoportból durván félmillióra tehető a későbbi kényszervállalkozók, bizonytalan helyzetű önállóak száma. Az integrációból kiszorult többiek részben a nyugdíjasok, részben a munkanélküliek, részben az integrációból végleg kicsöppentek és ezért segélyre szorulóknak már eddig is nagy számát növelték és növelik mind a mai napig. Mindezzel egy olyan, a társadalom ötven-hatvan százalékára rúgó nagyságú társadalmi réteg keletkezett, mely a rendszerváltásban csalódott, helyzetével igen elégedetlen, sorsán a saját erejéből változtatni képtelen, nyilvántartott gazdasági teljesítménye alig van, a támogatás-igénye igen nagy, a helyzete által is megalapozott szocializmus-nosztalgiai vannak, a politika gazdasági ígéreteire kiváltképpen érzékeny s ugyanakkor korábbi kultúrája alapján a 'demokratikus' politikai manipulációknak, félrevezetéseknek, lázításoknak nagymértékben ki van szolgáltatva /'a rendszerváltás vesztesei'/. Az alkotmányos demokráciában azonban ennek a rétegnek, társadalomrésznek a kezében van a szavazatok többsége!

5./ A rendszerváltó küzdelemben szembenálló felek az 1989-90-ben kialakult többpárti demokrácia alkotmányos keretei között párttá /pártokká/ szerveződve vívják küzdelmüket. A kormányhatalmat s a vele járó politikai és anyagi hatalmi eszközöket négyéves parlamenti ciklusonként a választói támogatás - a szavazati többség - megszerzésével /vagy ritkábban: megtartásával/ biztosíthatják maguknak. A kormányhatalomért folyó harc sajátos dinamikája az eddig ismertett körülmények nyomása alatt a következő. A választási küzdelem - tekintetbe véve az ígéretekre igen érzékeny és viszonylag naív választói tömeget - a szavazatokért folyó igazi ígért-licitálás, egymásra ráígérés formájában zajlik. Mindkét fél mindent megígér a rászorulóknak. Az ígéreteket irreálisan felkorbácsoló erő a szembenálló felek élet-halálharca s vele együtt: morális gátlástalansága. A hatalmat bármi áron meg kell szerezni, mert mindenképpen a saját társadalomalakulási koncepciót kell megvalósítani /már csak a saját hosszútávú uralom biztosítása érdekében is/, s mert ha a másik oldal szerzi meg, nemcsak a társadalomfejlődés saját alternatívája, hanem a vesztes pusztaság léte is veszélybe kerül /amúgy ez a 'fortélyos félelem' számos tényben igazolást is nyert/. A politikai és választási programok képében megjelenő, a politikai harc szempontjai alapján felkorbácsoló ígéretek /'évi hét százalékos gazdasági növekedés', 'jóléti rendszerváltás', 'nemzeti petíció', 'tizennegyedik havi nyugdíj', 'hosszútávú drasztikus adócsökkentés' stb./ részben a gazdaság alacsony

teljesítménye, részben az ellátandó társadalomrész túlzott mérete miatt a legfontosabb kérdésekben már a kiinduláskor meghaladják a gazdaságilag teljesíthető szintet. Az adott körülmények között /élet-halálharc a választói támogatásért, alacsony gazdasági teljesítmény, túl nagy és túl támogatásigényes ellátatlan társadalomrész/ a túlligérés szükségszerű és rendszerspecifikus. Az ígéretek hatalomszerzési aspektusa és teljesíthetőségi szempontjai szükségképpen szakadnak el egymástól. Ezért aztán az ígértenyertesek kormányzati tevékenysége hamar kiábrándítja még a saját szavazók jelentős részét is. Az ellenzékbe került erő pedig odaáll az elégedetlenek és az elégedetlenek érdekeit védő szakmai és egyéb szervezetek mögé /amely szervezetek vezetőinek pozíciója ugyancsak az általuk megfogalmazott követelések radikalizmusától függ, tehát saját ambícióik és az ellenzéki pártérdek szükségképpen esik egybe/ s finoman vagy kevésbé finoman fűti, lázítja őket. Együttes erejük, követeléseik és ígérgetéseik s a ténylegesen kielégítetlenül maradt csoportok ereje a kormány pozícióját lassan aláássák s egyben előkészítik az ugyancsak irreális ígéretekkel fellépő ellenzék győzelmét. Ebben a pillanatban aztán a szerepek megfordulnak, az ígérgető hatalomra kerül, az ígéretek nagy része ismét teljesítetlen marad, a sérelmesek ismét fellázíthatók, s az új ellenzék az érdekvédőkkel és a kielégületlenekkel nekilát a kormányerők szétverésének. A mindenkori kormánybukás ily módon már a hatalomszerző programígéretekbe bele van kódolva, s nagyrészt független a tényleges kormányzati teljesítménytől. Mondhatni: ez is rendszerspecifikus. A hatalomszerző és a kormányoldali-ellenzéki szerepek állandók, csak az egyes szerepekbe belépők változnak ciklusról-ciklusra. Ugyanabban a szerepben azonban jobbról is, balról is ugyanazt a szöveget hallani. A rendszerváltás rendszerének mókuskereke 1990 májusa óta csaknem teljesen ugyanabban a ritmusban forog.

6./ A rendszerváltó folyamat egymás utáni kormányai egyre világosabban észlelték, sőt sorsukban megjeleníteni is látták a rendszer alapproblémáját: ha - némi leegyszerűsítéssel - gazdaságot élénkítenek, infrastruktúrát fejlesztenek, nem jut elég a korlátozott forrásokból az intézményfenntartásra és a szociális célú újraelosztásra s ezért a következő választáson a választói elégedetlenség megbuktatja őket. Ha viszont látványos /érezhető/ szociális újraelosztást, intézményfejlesztést, életszínvonaljavítást hajtanak végre, a gazdaság leül, teljesítménye romlik, a források évről-évre szűkülnek s a kormány a következő választáson megint csak megbukik. Ezt az alapproblémát - mint mondtam - a rendszerváltás valamennyi kormánya észlelte, s a gazdaságfejlesztés és a szociális újraelosztás jogos és sürgős forrásigénye között és a rendelkezésre álló források szűkössége között fennálló feszültséget a rendszer saját teljesítményéhez képest külső források pillanatnyi érdekű, gátlástalan és folytonos bevonásával: további külső hitelfelvétellel, külső termelő tőke bevonásával, a nemzeti vagyon egyes részeinek külső befektetők kezére juttatásával igyekeztek enyhíteni s ezzel a saját túlélésüket is biztosítani.

7./ A politikai, gazdasági és társadalmi igények által indított külső forrásbevonás egy idő múlva - a dolog saját logikája szerint - levált a politikai-gazdasági-társadalmi igényekben rejlő alapjairól s erőteljes önmozgásba kezdett. A kormány először tőkét vont be, hogy a kormányzás /gazdaságfejlesztés, szociális újraelosztás/ forrászükségletét biztosítsa, s adósságszolgálatként /kamatként és tőketörlesztésként/ vagy a bevont termelőtőke profitjaként folyamatosan kisebb mennyiségű tőkét áramoltatott ki. A kiáramlást a nemzeti teljesítményből vagy privatizációs jövedelemből fedezte. A meghatározó, a dinamikát adó a folyamatban a tőkebevonás és -felhasználás volt. A bevont és jövedelmére váró tőke egy bizonyos, a bruttó hazai termékhez viszonyított nagyságánál azonban az összefüggés megfordult. Egy idő múlva már nemcsak - sőt nem is elsősorban - a kormányzati célra aktuálisan bevont tőke kamatait és profitját kellett fedezni a folyó teljesítményből vagy a

privatizációs bevételekből /vagy más forrásokból/, hanem a korábban felhalmozódott idegen tőke folyamatosan kivont kamatjából és profitjából álló, mintegy önállósult, a jelen céljaitól mintegy elvált tőkekiáramlást is. Ekkor a saját nemzeti teljesítmény az egyéb feladatok ellátása mellett már nem volt elég a kiáramlás fedezésére, ehhez külön tőkét kellett bevonni. Leegyszerűsítve: a bevont tőke kamatának vagy profitjának fedezésére újabb hitelt kellett fevenni. Azaz immár nem a gazdaságfejlesztés és a szociális szféra működtetése érdekében, hanem a kamat és profit formáját öltő folytonos erőforrás-kivitel fedezése érdekében kellett külső tőkét bevonni. Ezzel a végső soron a gátlástalan politikai küzdelem által létrehozott s a gazdaság és a társadalom tényleges szükségleteitől és folyamataitól elszakadt folyamatos tőkekiáramlás s ennek fedezésére a folyamatos külsőtőke-bevonás a rendszerváltás rendszerének integráns részévé, úgyszólván alkatrészévé vált. Ezt a visszajára fordult körforgást /'tőkebevonás érdekében tőkekiáramlás' helyett 'az elháríthatatlan tőkekiáramlás fedezésére folyamatos tőkebevonás'/, melyet - mint mondtam - a rendszerváltás rendszerének inherens politikai mozgástulajdonságai indítottak el, s amelynek szaldója negatív és hosszú távon egyre romló tendenciát mutat, leginkább a nemzeti vagyoni folyamatos privatizációs aprópénzre váltása fedezi. Spontánul kialakult rendszerbeli hatása, funkciója szerint elviszi a szociális rendszer javítására vagy a gazdaság fejlesztésére szolgáló források egy jelentős részét, s ezzel maga is hozzájárul a gazdasági teljesítmény alacsony szinten tartásához, illetve a támogatandó társadalomrészek elégedetlenségének újratermeléséhez. Tehát már nem - eredeti funkciója szerint - a mindenkori kormányt, hanem a korábban leírt rendszerműködést mint olyat stabilizálja. Különleges kiegészítő eleme ennek a folyamatos tőkekiáramlásnak a magyar belpolitika és a nagy nemzetközi hitelminősítő intézetek egymáshoz való viszonya. A mindenkori kormány tönkretételét szolgáló ellenzéki ócsárlás, a gazdaságvezetés kontárságának a hangoztatása, a költségvetés közeli összeomlásának híresztelése, a stabilitás megbomlásának jóslása stb. /különösen jobboldali kormányok esetében/ nemritkán a hitelbesorolások rontásához s ezzel magának a tőkekiáramlásnak is indokolatlan és nagymértékű növekedéséhez vezet.

8./ A Magyar Köztársaság saját elgyengüléséből is eredő folyamatos szuverenitásvesztését és a politikai hatalomszerzésnek a választóktól való függése mellett bizonyos külső hatalmaktól /Izrael, USA, EU, Oroszország, a szimbolikus Befektető és nemzetközi szervezetei: WB, IMF, WTO stb./ való függését a versengő politikai csoportok hamar felfogták, és nekiláttak, hogy a külső hatalmak rejtett vagy nyílt támogatását is megszerezzék, jóindulatát kiérdemeljék. A versengés itt is - akárcsak a belső oldalon - a felajánlások, a lojalitás-nyilatkozatok, az anyagi ígéretek és teljesítések formáját öltötték /Izrael: egyes csoportok jeleskedése magának a függésnek létrehozásában és kiszélesítésében, az MTI és a magyar hírközlés teljes izraeli érdek-vonalra állítása Palesztina és a közel-keleti konfliktus ügyében, kapunyitás a korlátlan izraeli ingatlanfelvásárlás és 'ingatlanfejlesztések' előtt, lapítás a Peresz-nyilatkozattal kapcsolatban, holokauszt-múzeumok állami pénzből, újabb és újabb kárpótlások, bizonyos körök folyamatos antiszemitázásának tolerálása, állami feladatok állami pénzen való kiszervezése izraeli tulajdonú vállalatok számára, a magyar fizikai ütőerő felszámolása stb.; USA: teljes lojalitás Irak ügyében, támaszpontok átadása, ellenőrizetlen átrepülések tolerálása, részvétel békemissziókban, afganisztáni szerepvállalás, az izraeli tanácsra agressziót elkövető Grúzia támogatása az orosz-grúz összecsapásban, Nabucco-pártiság, versengés az amerikai elnöki mosolyért; EU: súlyos fejlődés-áldozat a kritériumok teljesítéséért, a magyar piacok kiszolgáltatása, Magyarországnak úniós erőforrás-tartalékká alakítása például a mezőgazdaság önkéntes lepusztításával, az agráripár felszámolásával, a

bankrendszer átadásával, a Lisszaboni Szerződés fenntartások nélküli elfogadása stb.; Oroszország: Laborc, kék áramlat-pártiság, MALÉV-privatizáció stb. a szimbolikus Befektető: letelepedési támogatások és adókedvezmények, ingyenes infrastruktúra-használat, lemondás a szakszervezeti munkáról, a Hankook-félek idecsábítása stb./ Mindez az egyes elitcsoportok hatalomrakerülése és hatalommegtartása érdekében az egyéb terhek mellett további igen jelentős erőforrás-terhet ró a szuverenitását veszítő közösségre, s a hatalomszerzés belső mőkuskereke mellé /alá? fölé?/ egy külső forgórészt is fölszerel. Az anyagi deficit növelése mellett ráadásul súlyos demokrácia-deficitet is okoz. Az elitek hatalmi pozíciójuk kialakításához egyre kevésbé támaszkodnak belső bázisukra: választóikra, s egyre erősebben kapaszkodnak a külső fogódzóba: az imént felsorolt külső hatalmakba. Ezzel a választók és választottaik függése tovább lazul, elkezd kialakulni a választóktól független, a rendszerváltás rendszerének működtetésében egyformán érdekelt uralkodó elit, ami maga is a rendszerváltás rendszerének fontos alkatrésze.

9./ A rendszer fontos elemeit képezik továbbá bizonyos mentális struktúrák és az ezeket létrehozó és terjesztő intézmények. Az előzőkben leírt tömegek esetében a rendszer működtetői számára igen fontos e tömegek állapotjellemzőinek fenntartása: fogyasztás-vágyuk folytonos felkorbácsolása és ébren tartása, eszmei mozgatóik ösztöni és érdekmozgatókra való kicserélése, teljesítményhiányuk tolerálása, az önreflexióhoz szükséges szellemi energiák és életidő lekötése, gondolkodási tartalmaik, személyiségtartalmaik meghatározása s mindezzel lelküknek az ígéretmanipulációk és a pénzosztogatási kecsegtetések számára érzékeny állapotban tartása. E rendszervédő és rendszerújratermelő folyamat döntő fontosságú vehikulumai az amerikai filmdömping darabjait a nap huszonnégy órájában sugárzó kereskedelmi televíziók, a nemzetreprodukós tartalmaiktól és képességüktől megfosztott iskolák és tankönyvek, az egyoldalúan támogatott írócsoportok s egyáltalán: az írott és az elektronikus sajtó, az úgynevezett tudatipar intézményei. De ugyanilyen fontos a rendszerre magára vonatkozó gondolkodás és elemzés kiküszöbölése, a magasszintű közösségi-nemzeti önreflexió elfojtása, az önreflexiót megalapozó nemzeti kultúra kiszorítása a közgondolkodásból, a tényleges viszonyok tudásának, például a rendszerváltás rendszerére vonatkozó jelen tudásnak szigorú cenzúra alá vetése, kollektív hamis tudat kialakítására való törekvés a rendszerváltó háború mindkét elitje részéről, amint azt - mondjuk - Csurka István sorsa mutatta a 2001. szeptember 11-i toronymerénylettel kapcsolatos, méltányolható nyilatkozata után. Újabban pedig elég a pártprogramokat vagy a háttér-értelmiségek írásait elolvasni. Ezekben nemhogy a rendszer kritikájának vagy lebontásának a gondolata nem merül fel, de még magának a rendszernek a pusztá képzete sem.

A genesis

10./ A rendszer fő alkatrészeinek előszámlálása jól mutatja, hogy egyik részük a rendszerváltás szocializmuskori vagy még régebbi időkből származó öröksége. Ilyen örökség mindenekelőtt a későkádári politikai uralkodó csoport és a rendszerváltó polgári csoportok mély ellentéte és szembenállása, mely a magyar társadalomfejlődés bő százéves történetének újra és újra felszínre bukkanó konfliktusait folytatja. Ilyen örökség a modern integrációs rendszerbe beilleszkedni nem tudó - vagy nem is akaró - emberek nagy száma, nagy csoportok esetében a képzetlenség és az igénytelenség, az uralkodó anyagelvűség és a szolidaritáshiány, a bizalmatlanság és a gyenge hajlam az önszerveződésre. Ilyen örökség a volt szocialista iparvidékek és a támogatott szövetkeztek összeomlásával munkahelyek nélkül maradt falvak és iparvárosok sora. Ilyen örökség az ország külpolitikai lefokozódása annak minden következményével együtt. Mint döntő fontosságú rendszerelem részben

ilyen szocializmusból származó örökség a magyar gazdaság elégtelen teljesítménye és gyors összeomlása a rendszerváltás első éveiben. Ilyen az évek óta halmozott és görgetett külső államadósság. S ilyen a régebbi korok magyar önreflexiójának, nemzettudatának elhalványulása, benne súlyos tabuk kialakulása /1918-19, Trianon, zsidóüldözések és a bosszú 1938-tól 1956-ig, '56, az idősebb generációk kollektív lelki fáradtsága a Kádár-korban stb./. Jól láthatjuk tehát, hogy a legfontosabb rendszer-alkatrészek, mint kikerülhetetlen adottságok eleve ott voltak a rendszerváltás szerelőműhelyében. Nagy kérdés, hogy emiatt nem volt-e eleve eldöntött és végzetszerű a rendszerváltás rendszerének létrejötte, működésének beindulása és szívós fennmaradása?

11./ Azt gondolom, az örökség felsorolt elemei szükséges, de nem elégséges feltételei voltak a rendszerváltás imént leírt rendszere kialakulásának. A rendszerváltó Magyarország sorsát nem csak - s néha nem is elsősorban - belső erők és feltételek alakították. Voltaképpen már a '70-es és a '80-as évek adósságcsapdájának kialakulásában felbukkant egy később igen fontos szerepet játszó nemzetközi ágens: a szimbolikus Befektető. Ez a 'személyében' nehezen meghatározható s ezért szimbolikus, ám működésében és hatásában nagyon is valóságos szereplő évszázados /évezredes?/ tapasztalattal, jól kidolgozott technikával és dühödt eltökéltséggel rendelkezik a pénzhasznosítás dolgaiban: a jelentős értékek olcsó felvásárlásában és pénzzé tételében, a hitelfelvevők felkutatásában vagy éppen létrehozásában, 'felépítésében', az egyszer felvett hitel uzorakölcsönne alakításában, az adósságszolgálat megörökítésében, az egyszeri befektetés nyomán örökké felbugyogó pénzforrás fakasztásában. A rendszerváltó országok esetében bizonyos döbbenetes párhuzamosságok jelzik a pénzhasznosítás technikájának - a közbeszéd szerint: forgatókönyvének - működését. A rendszerváltás során a felnyíló belső piacon újságokat kell venni vagy alapítani. Ezekben az újságokban a megútált kommunista vezetéssel és politikájával szemben a neoliberais társadalom- és gazdaságfelfogást mint az egyetlen lehetséges alternatívát el kell fogadtatni /a korábban vadkommunista újságírók erre örömet vállalkoznak/, s ezzel a kommunistaellenes érzelmeknek a Befektető érdekei szerinti testet: célt és irányt adni. Közben - vagy már előzetesen - nyugati egyetemeken /újabbán a budapesti CEU-ban/ a neoliberais eszméket képviselő rohamcsapatot kell kiképeztetni. Ez a sajtó-támogatta rohamcsapat résztvesz a rendszerváltó politika alakításában, az első választáson bejut a parlamentbe s ott gondoskodik az alkotmány neoliberais szellemű alakításában, az úgynevezett 'washingtoni konszenzus' szerinti gazdaságfilozófia elfogadtatásában, s a nemzeti vagyont drasztikusan leértékelő gazdaságpolitika bevezetésében. Mindezt Lengyelország, Csehszlovákia, a balti államok, Jugoszlávia, Ukrajna, Grúzia stb. példája is jól mutatja. S ezzel Magyarországon is felvonultak a rendszerváltás rendszerének összeszereléséhez és működésbe hozásához még szükséges alkatrészek: a közösség érdekeit zárójelbe tevő, az egyéni érdekeket és jogokat abszolutizáló alkotmány, a felnyitás-korlátlebontás-magánosítás gazdaságfilozófiája /a rendszerváltáskori gazdasági teljesítmény további leromlásának és alacsony szintjének másik oka/, a vagyonleértékelés és a csődpolitika s a mindezt igen határozottan képviselő neoliberais párt: az SZDSZ /itt tárul fel a 'tudjuk-merjük-tesszük' jelszó igazi tartalma/. Utólag beláthatjuk: az SZDSZ-nek, mint a Befektető küldöttjének és érdekképviselőjének tevékenysége kezdettől fogva nem a magyar társadalom örökölt és újabb problémáinak a megoldására, hanem a rendszer összeszerelésére és folyamatos karbantartására irányult. Oroszország, Belarusz, Kína, később Csehország, Szlovénia, Bulgária stb. példája mutatja: ahol ez a technika valamiért csődöt mondott, ott a rendszerváltás rendszere és a folyamatos jövedelemkiáramlás nem jött létre. Ahol ez a technika sikerrel működött és működik, mindenekelett Magyarországon, a rendszer azzal is megszilárdította magát, hogy az

erőforrás-áramlást működtető érdekek és intézmények révén szorosan beleépült a nemzetközi gazdasági-pénzügyi-politikai rendszerbe.

Rendszer és sajátosság

12./ A rendszerváltás rendszere elemeinek, kölcsönös meghatározottságuknak és ritmikus mozgásuknak bemutatása után immár feltehető és megválaszolható a címben megfogalmazott kérdés, tudniillik hogy 'rendszer-e a rendszerváltás rendszere?'. A rendszerelmélet megalapítóinak /von Bertalanffy, Ackoff stb./ az úgynevezett nyílt rendszerre adott definíciója /vagy inkább: leírása/ szerint a rendszer állandó elemek egymással kölcsönhatásban, kölcsönös meghatározottságban lévő, a külső környezettől elhatárolt együttese, amelyben a 'kint' és a 'bent' jól meghatározható; a dinamikus - mozgó - rendszerben az elemek rendeződései, mintái szabályszerűen ismétlődnek; a rendszer - a lehetőségek határai között - a bekerülő elemeket a saját működési elvei szerint átalakítja; a rendszer elemei nem cserélhetők ki tetszés szerint anélkül, hogy a rendszer jellege, lényege meg ne változzon; a nyílt rendszer a környezettel, a 'kint'-tel anyag- és információcserét folytat, a bevont és kibocsátott konkrét vagy absztrakt 'anyag' a 'mozgásnak' mintegy üzemanyagául szolgál; bonyolultabb esetekben a rendszer elemeinek átrendezésével reagál a környezet változásaira; elemei közt hierarchikus viszony, irányító-irányított viszony létezhet. Az ilyen rendszernek - tessenék én hozzá - egyaránt példája lehet az élő szervezet és az üzemanyaggal hajtott, központilag vezérelt gép /például egy szerelőcsarnok robotja/. Megítélésem szerint az eddig elmondottak - külön elemenkénti vizsgálat nélkül is - egyértelműen mutatják, hogy a rendszerváltás rendszere: rendszer.

13./ Egy ízben egy vita alkalmával azt vetették az általam javasolt 'rendszerváltás rendszere' fogalom ellen, hogy a mögötte rejlő valóság lényegében nem különbözik a többpárti demokrácia általánosan ismert váltógazdaságától. Én az általam leírtak alapján a következőben látom a rendszerváltás rendszere sajátosságát megalapozó legfontosabb különbségeket. *Először*: a rendszerváltás rendszere a többpárti váltógazdaság lazább, több mozgást és együttállási variánst megengedő rendszerébe a rendszerhez képest külső elemeket integrál és azokkal együtt az elemek kötöttebb, kényszerpályás mozgását hozza létre. *Másodszor*: a neoliberais alkotmány és bizonyos egyéb jogszabályok és intézmények nem a demokratikus összefolyamat általános keretét szolgálják, hanem egy rajtuk túlnyúló elemekből is álló rendszer egyenrangú alkatrészeiként. *Harmadszor*: a rendszerváltás rendszerének működése a demokrácia céljával: a legracionálisabb döntési variáns kiválasztásával a legélesebben szemben áll. Irracionális vagy erősen szuboptimális döntésekre szorítja a hatalomszerző ígéretdömping, a masszív jövedelemkiáramlással beszűkíti a mindenkori kormány mozgásterét, a ciklusonként kényszerűen váltakozó, egymással élet-halálharcban álló kormányok révén lehetetlenné teszi a több cikluson átívelő problémamegoldást, a rendszervédő cenzúra pedig egyes fontos kérdések pusztá felvetését is megakadályozza. *Negyedszer*: a rendszerváltás rendszere kimondottan erőforráspazarló jellegű. Még hozzá nemcsak az irracionális döntéskényszer és a folytonos erőforrás-csere fedezésének kényszere miatt, hanem azért is, mert a forráshiány miatt zsugorítja a közszolgáltatásokat /vasút, posta, egészségügy, közoktatás/, képtelen a társadalom szellemi és morális újratermelésére, sőt a pusztá biológiai újratermelésére is. *Ötödször*: a forráscsere folyamán bevont likvid pénz a rendszer elemi működési feltétele, nélküle a rendszer összeomlik, ami a rendszert törékennyé teszi, túlzottan kiszolgáltatja külső feltételeknek és érdekeknek. *Hatodszor*: a rendszer fő szereplőit szembefordítja saját rendszerváltó céljaikkal is. A rendszer ezek megvalósítására alkalmatlan. A felek energiáit túlzott mértékben fordítja az egymás ellen folytatott, öncélúvá váló harc felé. A rendszer -

ezen a harcon és anyagi következményein keresztül - végső soron a Befektető céljait: a folyamatos erőforrás-kiáramoltatást szolgálja.

14./ Befejezésül a rendszerjelleg két további paradox mozzanatára hívom fel a figyelmet. Az egyik: egyes kormányok a rendszerben rejlő kényszerek ellenére úgyszólván heroikus erőfeszítéseket tettek az erőforrások pazarlásával szemben egyensúlyjavító, hiánycsökkentő, felhalmozó gazdaságpolitika és ennek megfelelő társadalompolitika folytatására. A cikluskényszer hatására azonban mindez csak a következő kormány által elosztható forrásokat növelte s ezzel maga is a rendszer eredeti - inherens - működéséhez szolgáltatott extra üzemanyagot. A másik: tegyük fel, hogy valamelyik politikai erő a rendszer rendszerjellegének felszámolását vagy legalább is gyengítését határozza el. Ezt a kormányhatalom megszerzése nélkül csakis forradalommal érhetné el. A kormányhatalom megszerzéséhez viszont a rendszer kényszereinek, viselkedési szabályainak elfogadásán, egyebek közt az ígéretliciten keresztül vezet az út. A nemzetközi beágyazottság ereje miatt azonban egy ilyen út is a semmibe torkollhat /a pusztán 'jobb alkus' megoldást magam javasoltam 1999-ben: egyelőre hiába/.

Rövid konklúzió

15./ Pusztán elméleti alapon is kimondható: az erőforrásait folytonosan kiáramoltató, saját működésből pótolni nem tudó rendszer előbb-utóbb összeomlik. Az összeomlás alapja ezúttal a kiáramoltatható erőforrás - esetünkben az eladható nemzeti és önkormányzati vagyon - elfogyása. Ez azonban a lényeg nem pontos megragadása. Pontosabb az, amit az imént mondtam: a rendszer fő üzemanyaga nem az értékesíthető tulajdon, hanem az érte kapott pénz. Eleinte magam is azt hittem: a rendszer a tulajdon elfogyásával fog összeomlani. A mostani pénzügyi-gazdasági világválság megmutatta: az összeomlás a tulajdon iránti fizetőképes kereslet - azaz a pénz - elfogyásával vagy visszavonulásával következik be. Jelenleg ennek a hanyatlási-összeomlási folyamatnak a kellős közepén vagyunk. Mentőkötelet elsősorban a jövedelemkiáramlásban érdekelt Befektetőtől és intézményeitől várhatunk. A birkát drága gyapjáért érdemes életben tartani, ha az abrak nem kerül túl sokba.

16./ Lebontható-e a rendszerváltás rendszere? Rendszerelméleti értelemben mindenképpen, csak néhány lényeges alkatrészét ki kell szerelni. Ezekből is lehetőleg minél többet, hogy a gépezetet ne lehessen ismét összerakni. Azonban hogy melyik alkatrészrel kelljen kezdeni, melyiket hogyan kelljen szétbontani, ez már nem az elemző makroszociológia kérdése, hanem a politikai programírásé.